

спробували позиціонуватися як «Центральна Німеччина» (Mitteldeutschland). Ось так вони вдавалися до напроцуд подібних, так само історично обґрунтованих стратегій, як це робили й згадані на початку статті чеські, словацькі, угорські та польські інтелектуали. Ці внутрішньонімецькі переназивання відбито, скажімо, в назві «Центральнонімецьке радіо і телебачення», що транслює на Саксонію, Саксонію-Ангальт і Тюрингію. Втім, цьому внутрішньонімецькому «ментальному мапуванню» так і не судилося утвердитися по-справжньому. В межах Німеччини Схід так і залишився Сходом.

Що ж залишається Україні з огляду на ці традиційні стереотипи й «мен-

тальне мапування», які обмежує аж ніяк не єдино Федеративна Республіка? Попри «візову аферу», кращої піар-кампанії для України, ніж Помаранчева революція, годі уявити. Київські демонстрації в холоднечу зворушили людей передусім у Східній Німеччині, адже 15 років тому вони теж пережили щось подібне. Якщо уряд України зацікавлений у зовнішній рекламі, йому можна лише порадити якомога частіше використовувати жовтогарячий колір і осінню революцію 2004 року. Україна, крім того, принаймні якщо дивитися з Берліна, є південною країною. Поминаючи будь-які спроби нового стереотипування, в Україні це дуже відчутно, байдуже, чи стояти на площах Льво-

ва, Києва або Одеси, чи в Криму з його середземноморською атмосферою. До того ж унаслідок відмови від ядерних арсеналів Україна рішуче відмежувалася від імперської традиції Советського Союзу й царизму. Саме під цим вирішальним оглядом вона не є другою Росією, а може протиставити імперіальним Путіновим авансам власну громадянську державну місію. Окрім того, зміни образу поляка у Федеративній Республіці останнього десятиріччя показали, що негативні стереотипи хоча й надалі існують, проте поволі втрачають значення. Відтак і ті процеси, що розпочалися в Україні минулої осені й покликані перетворити Україну на

демократичну та, сподіваймося, зможну країну, в тривалій перспективі змінять ставлення Німеччини й ЕС. Усе це аж ніяк не історичні аргументи, але історик завжди має усвідомлювати обмежені можливості й суспільний засяг свого фаху. Якщо, забігаючи наперед, захотіти історизувати Помаранчеву революцію, вона впишеться в ланцюжок революцій 1989 року. Саме вона є тією подією, яка пов'язує Україну з Центральною Європою. Якщо подивитися на справу саме так, то, можливо, й справді дійдемо висновку, що такі є вихід зі Сходу чи принаймні з пов'язаних із ним стереотипів. □

Європеець як чужий

Василь Костюк

Коли в сучасній гуманітарній науці роздумують про меланхолію, її трактують то як певний мистецький концепт, спираючись на численні інтерпретації однойменної Дюрерової гравюри, то як своєрідну видозміну платонівської творчої манії, а інколи – як один із похмуріших типів людського темпераменту. Проте якщо до майже медичного терміна додано означення «європейська», а тема дослідження стосується сучасної постмодерної літератури, перейнятої проблемами своєї ідентифікації та самовизначення в контексті ширшому за суто національний, безумовним фаворитом серед теоретиків меланхолії стає знаний творець модерних текстів Зигмунд Фройд зі своїм аналізом «Скорбота й меланхолія».

Фройд чітко визначає характер цієї, на його погляд, неординарної недуги, та її відмінності від скорботи:

тут ідеться про ідеальнішу втрату, <...> не можна точно встановити, що саме було втрачено, ба більше, і сам хворий не може зрозуміти, що саме він утратив. Цей випадок можна подибувати й тоді, коли хворий знає, кого втратив, але не усвідомлює, що втратив у цій втраті.

Така характеристика дає можливість означувати меланхолію в зворотній спосіб, тобто не через відчуття втрати, а через володіння «почуттям утраченого». Надзвичайно характерними в цьому випадку є назви, де вигулькує цей парадокс, скажімо, в фільмі Станіслава Говорухіна «Росія, яку ми втратили» чи в оповіданні Сергія Жадана «Берлін, який ми втратили», бо ж в обох випадках володіння почуттям утраченого по суті визначають головні інтенції творів: певний меланхолійний дискурс, цілком серйозний у патетичного Говорухіна й уже остаточно деконструйований в іронічно налаштованого Жадана.

У Фройдовому дослідженні маємо ще одну важливу концепцію, яка дає можливість зрозуміти природу меланхолії: Трауєгабейт (праця скорботи), вигаданий (або ж відкритий) цілісний комплекс дій, що відбуваються в «єго» пацієнта задля переборення гострого відчуття втрати. Психоаналітик зауважує, що меланхолію як патологічну

форму звичайної скорботи ускладнює те, що хворий починає ототожнювати себе із втраченим об'єктом.

Зауважмо, що меланхолія як спосіб реагувати на втрату є дієвим механізмом компенсації негативних переживань, бо ж замінює набагато небезпеч-

Вадим Меллер. Берлін уночі
(з «Німецької серії», 1927; приватне зібрання Бригіти Ветрової, Київ)

ніший для подальшого існування індивідуума «відчай», який є настроєм значно менш творчим, тобто терапевтично вдалим. Бо ж коли мовимо про психічні стани, варто пам'ятати про компенсаторну функцію культури, яка перебуває під знаком меланхолійного упокорення обставинам та цивілізаційного перетворення негараздів ув артефакти. Щось при переважанні меланхолійного настрою, безумовно, втрачається: скажімо, первісна безпосередність емоцій, яскрава заграда неперетравлених вражень і дитяча чистота помислів. Меланхолійне бачення світу вже не містить цього переліку прямого, наївного контакту з дійсністю. Проте тільки досвід відсторонення й очуднення стає досвідом і фактом літератури принаймні в останніх декілька століть.

Тож ми зупинимося на постатях декількох наших сучасників, чий тексти представляють окреміший тип світовідчуття і рефлексування щодо західного дискурсу. Кожен із них по-різному відбиває амбівалентне ставлення до процесів притягнення та водночас відторгнення українського й «європейського», досвід конструювання власного концепту «Європи» та свої механізми його демістифікації, своє розу-

міння кордону, межі між своїм і чужим. Бо конфлікт між «своїм і чужим» навіть у ставленні до омріяної та свіжодосліджуваної Європи й надалі є досить гострим, обтяженим довгим переліком комплексів і травм. Хоч Юлія Кристева в праці «Самі собі чужі» й стверджує, що

чужинець починається тоді, коли виникає усвідомлення своєї відмінності, і закінчується тоді, коли ми всі визнаємо себе чужими, бунтуємо проти зв'язків та спільнот,

здається, що, попри виразний гуманізм цього твердження, воно неправдиве. Чужинець у цьому світі залишається тим, ким завжди був: або жорстоким завойовником, або дивакуватим зайдою.

Зауважимо, що тема європейськості, а переважно таки «центральноєвропейськості», бо навіть залучення до цього химерного утворення оцінюється майже як нездійснена мрія, рецепція цього ідеологічно-культурницького проєкту в зразках письма останніх років в ідеалі мала би декілька розділів, присвячених не так постатям, як презентованим у їхніх творах типам праці скорботи за втраченою перспективою. Наразі зосередимося на творчості Юрія Андруховича, його проєкті реконструкції Дунайської мрії та, зокрема, романі «Дванадцять обручів», який стає об'єктом інтерпретації з огляду на тематику конфлікту «свого» та «чужого».

Найперше декілька слів про корені цього «чужого». Власне чужинець як варіант такого собі не надто агресивного Іншого, німакуватого заброди потрапив до нашої нової літератури практично відразу з моменту її народження. І починалося все не з німців, а з москалів. Мова про водевіль «Москаль-чарівник» Івана Котляревського.

Як зауважує Григорій Грабович у дослідженні «Семантика котляревщини», однією з важливих функцій явища «коляревщини», яке він оцінює не вельми позитивно, стала ідеологічна: відмежування від російської (всеросійської літератури), заява своєї окремішності хоча б ціною подальшого багаторічного обмеження поняття українського через суміш бурлеску та грубих гумористичних ефектів. Обравши за мову твору народну, Котляревський спровокував ситуацію непорозуміння, зекзотизував Малоросію і так звільнився від ототожнення українського з російським. Хоча дослідник не схильний уважати це за свідомий крок, навпаки відзначаючи радше «проросійську настанову» батька нової літератури, обрання на роль чужого саме «москаля» (попри водевільно-фальшиву роль цього персонажа в сюжеті про, так би мовити, одного з перших «вчителів життя» зі сходу для наївного українського селянина) послужило не лише чинником самоідентифікації українства, а й моделлю одного з інваріантів адаптації заброди в традиційному середовищі. Інший, сказати б, інфернальний тип чужого бере початок з українських повістей Миколи Гоголя. Мова не лише про чортів, русалок та інших нелюдських істот, якими Гоголь рясно заселяє свої твори. Йдеться радше про красуню-польку, що зваблює Андрія

Бульбу й цим започатковує іншу модель зрадливої та непереборної у своїй привабливості інакшости чужого, який занапащає і веде до загибелі.

Порахунки з чужими в Андруховичевій творчості вже склалися в декілька визначених хронологією розвитку етапів. Безумовно, на рівні авторової «внутрішньої біографії» початок конфлікту «своє – чуже» з усією гостротою закладено в циклі «Армійські оповідання» та з особливою експресією висловлено в сценарії для фільму «Кисневий голод», де «чужим» є персонаж-українець, який виявляється до певної міри ідеалістом-стоїком у садистично-гедоністичному середовищі радянського війська. Персонаж іншого оповідання гине від ножа випадкових супутників уже в потязі по дорозі з війська додому. Нерв конфлікту в ранніх Андруховичевих оповіданнях передано в зіткненнях девальвованої людськості з ідеалізованими уявленнями персонажів про закони життя, а аксіологічна сутність цих творів чітко виявляється в двобарвності поділу на своїх та чужих. Тож для автора-початківця «Армійські оповідання» стали своєрідною школою перевиховання, бо надалі Андрухович відмовляється від ригористичних інтонацій, перетворившись на правдивого постмодерніста. Ні про яку Європу в цьому героїчному контексті «пізнього совка», звичайно, не йдеться. Та вже з роману «Рекреації» тема вихідця з умовної Європи, що вештається Україною, переймаючи на себе частину авторових функцій та інтенцій, стає однією з центральних.

Починаючи з «Рекреацій», Андрухович бере на себе місію одного з найвпливовіших речників ностальгійного реставраційного процесу, переданого в привабливій культурницькій візії старої доброї матінки Австрії на тих українських землях, які свого часу перебували під владою династії Габсбургів. Цей проект набув широкого розголосу десь від середини 90-х, ставши українським відгомном та відповідником давніх і ширших дискусій навколо проблеми поняття і меж Центральної Європи. Звичайно, тут неможливо відділити культуру від політики й не відшукувати витоки цього процесу в перетвореннях, що й досі тривають на центрально-європейських теренах. Тут йдеться і про творення єдиної Європи, до якої українців не надто радо запрошують. Тож цілком умотивованим здається припущення, що «дунайський проект» українських інтелектуалів із декількох львівських та станіславських часописів є такою собі радше меланхолійною, аніж будь-якою іншою за настроями реакцією на повільність процесу «повернення до Європи», а безліч ущипливих щодо співвітчизників зауважень і майже побожне замишування уламками втраченої панєвропейської єдності – слабкою втіхою на тлі реального непограблення України до приналежного культурного поля європеїзму. Хоча не виключено, що європейськість, ґрунтована на габсбурзькому міті, є цілком усвідомленим вибором між неімовірним, тобто поверненням у минуле, та неможливим – реальним наверненням України до європейських цінностей та європейської спільноти, і то не з почуття меншовартості, а навпаки, від розуміння того, що Центральна Європа Кундери, Гавела та цілого Ін-

ституту Центральної Європи також є мітом. Однак прощання з ним може виявитися болючішим за меланхолійне переживання минулого, з яким дехто себе мало не ототожнив. Залишімо за дужками не менш дискусійне питання про саме існування якихось спільних європейських цінностей. Що вже казати про ідею, яка в часи громадського спокою ледь жевріє, не маючи шансів вийти поза галицькі кухні (остання така спроба сталася в листопаді 2004 року), про відокремлення України «по Збруч» і творення справді «центральноєвропейської» країни? Себто ось так потракований європеїзм виявляється розкладовим чинником для поняття «національна держава», про безпеку чого теж не варто забувати.

Оте замишування в Захід, своєю чергою, провокує «розвінчати» мрію, не про ту, затонулу, мов Атлантида, Габсбурзьку монархію, а про сучасну Європу, яка в описах Сергія Жадана набуває схожості з Європою іншого вихідця з європейської периферії, шотландця Ірвіна Велша, тобто Європою брудною і малоосвіченою, обкуреною та вгашеною; Європою, де замість музеїв чи архітектурних пам'яток помітніші звалища старих автомобілів, порожні бляшанки, побутового сміття, готелі без лазничок та розбомблені емігрантами з Азії гуртожитки. (До речі, чим не Андруховичева Москва?) Характерний пасаж із «Берліна, який ми втратили» («ми», за Жаданом, – це, звичайно, нащадки радянських воїнів, які штурмували Берлін, а не нащадки вояків УПА):

Берлін закохує в себе з першого погляду, здоровенний і наповнений новобудовами, так, мабуть, виглядав Вавилон перед тим, як там почали будувати всілякі сумнівні вежі. Я вже бачив курвів, я бачив обкуреного коридорного, я навіть встиг привітатися з кількома сусідами-турками, так само, здається, чимось накачаними, хоча, може, це в них ментальне. Загалом Берлін справляв цілком непогане враження. Цікаво, чи є тут німці?

В одному з ранніх віршів Жадан стисло подає візію нескінченного шляху, останньою зупинкою якого навряд чи стане «зогнила Варшава», хоч як би вона нам світила:

Бо сонце щоночі тікає до Європи, бо привид страху ще блудить тілом. Дитинко, отут чи навряд що поробиш, якщо це бажання ще не відлетіло. <...> Це, певно, посяна в нас ущербність – потреба шляху, до якої звикли. Тому безпроблемно

сприймаються щебінь, розбиті дороги й старі мотоцикли.

Андруховичеві шлях і бачення країни мрій дещо інакші. Європа сходить до нього спочатку в образі постбулгарського доктора Попеля на крайслері-імперіялі, а доктор, звичайно, хоч і громадянин Швейцарії (вітання не тільки Германові Гесе, а й Майкові Йогансену з його Швайцарською Слобожанщиною та купою псевдоіноземців, які нею вешталися), та насправді свій, чортопільський вуйко – теж із колекції «дунайського проекту», якого молоді поети розкручують на канапки та презервативи. Пізніше, вже в «Перверзії», Стас Перфецький, потрапивши на виставку досягнень присмеркової цивілізації, стане рівним серед рівних, україн-

цем на венеційському карнавалі, презентантом свого загалом мало кому тут цікавого народу. Він як справжній митець не надто цим заклопотаний, що й зрівнює його з іншими героями. Бо ж, замислюється автор, воно нікому й не треба: всі ці свята Воскресаючого Духу, постчасові конференції та споріднені з ними свята, які завжди з тобою.

Натомість Карл-Йозеф Цумбруннен, герой «Дванадцяти обручів», «грішник, фотограф та перелюбник», як він представляється перед брамою святого Петра, поплатився найперше за надмірну серйозність у ставленні до власної ролі митця та дослідника душі України. Загалом він не дуже типовий іноземець із-поміж тих, хто забрів в українську літературу, хоча й поєднує в собі обидві заявлені моделі з певними змістовими аберациями. Скажімо, він неодноразово потрапляє в ситуації мовного, ментального й побутового непорозуміння з українською дійсністю і мешканцями цієї дійсності, хоч автор і доручає йому відповідальну місію відстороненого наївного спостерігача за подіями ледь не від початку незалежності. Ці непорозуміння Андрухович аж надто щедро використовує найперше для створення комічного враження. Зіткнення різних ідіостилів, особистих словників у романі – річ звичайна. Згадати хоча б розмову професора Доктора з юною Коломеею, Карлів діалог із нетверезим Пепою або новіший відгомін розпрозороного якнайширше ще в «Московіяді» мовного двобою з «расейщиной», що в «Дванадцяти обручах» перевтілюється в замишування можливостями суржику, яким спілкуються девчонки або ж тьолки Ліля та Марлена, тренер із Нечорнозем'я Малафей, котрого добросердний місцевий чиновник випроводжає на роботу в далекі гори вдячним зітханням: «Хоч тут біля нас москалем не смердітиме». Щодо мотиву зваблення, яке веде до загибелі, то Карл, зумівши на час когось звабити, все ж більшою мірою сам виявляється зваблений.

Пан Цумбруннен як представник Центральної Європи (бо ж він хоча й австрієць, та з заплутаними східно-європейськими коренями), на відміну від носіїв суржикової свідомості, наділений правом оцінки цілого пласту сучасного життя зачаровується цим незрозумілим та на початках цілком неприємним і чужим йому духом постколоніалізму, де переважають однаково тупоголові або пострадянські чиновники, або їхні сіямські близнюки з-поміж нових «патріотів». Та вже за якийсь час він констатує:

Ця країна мала чудові шанси змінитися і від стану перманентної потворности й олігофренічної безпорадности майже блискавично перестрибнути до стану принаймні нормальности. Виявилось, проте, що кількість тих, які всередині неї самої не хочуть цього, взагалі не хочуть її існування як такого, суттєво перевищує всі допустимі межі.

Зрозуміло, що саме в таких пасажах Карл-Йозеф говорить не своїми словами: тут за написаним ховається занепокоєний автор, який тому й передає ці думки персонажеві, що вони, мовлені від Андруховичевого імені, звучали б занадто патетично. Особливо там, де йдеться про «маленьку жменьку інакших», яких Карлові страшенно шкода

Петро Мідянка Срібний прімаш

Івано-Франківськ:
Ліля-НВ, 2004

Прикметно, що ця поетична книжка не має жодної анотації, вступних слів чи післямов: є лишень живий текст, який, власне, і є відправною точкою говоріння про поезію Мідянки, неподібну до будь-яких віршів і цілком самодостатню. У «Срібний прімаш» увійшли твори з раніших авторових збірок: «Поріг», «Фараметлики», «Осередок», «Зелений фирес» і «Трава Господня», які мов творять приватну – а частини й герметичну настільки, щоби не виходили поза її межі, – історію, водночас достатню містку, щоби засвідчувати повноту внутрішнього в-ній-буття. У цьому просторі все віддавна явлено як даність: хай це стосується побутових образків («як банальна пастирська картина: / баранці – і пастир сунь-голов»), чи модифікацій сакрального («з ран Ісуса йде малярська кров»), чи мітології топосу, в котрому поєднуються декілька часопросторових і культурних площин («Космаче мій, бандерівський дівчаче, / Єси як Хіос, Родос, Барбадос»).

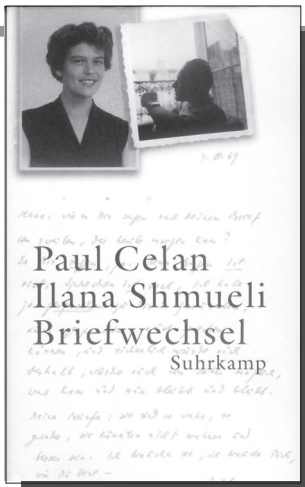
Світ, до творення якого доклав рук Мідянка, хоч і виразно означає себе як «закарпатський», однак у ньому чимало координат, які вписують у цей топос ще й інші культурні коди. І все це – натяками та відсиланнями, а для читача, котрий їх не відчитує, – може, навіть сліпими місцями, плаваючими означниками. Бо ж пощо тут усього так багато? Навіщо Станіслав, Прованс, румунський кордон, Богемія, Словаччина, Морава, Італія, Марк Аврелій і Брут? Може, відповідь у тому, що в Мідянчиному світі речі й події пов'язані особливими внутрішніми зв'язками й щось одне існує тому, що вже існує щось інше. Якщо творити словом може тільки Бог, то людина творить одну річ з іншої речі. Тому-то «без шпिला не було б міста», виноградне зерно – це однозначно «паломник від Марія-Повчі», Ужгород обертається в «околиці Марселя» – і все це природно, витончено й легко. Така, отже, природа речей, і такі ниточки-зв'язки, здається, обіймають увесь світ, вбирають його мітологію в свою приватну, впорядковують її.

Хтось скаже, що «Срібний прімаш» – добірка найліпших Мідянчиних текстів. Дозволю собі не погодитися. Може, найулюбленіших авторових, але не ризикну ділити авторові тексти на сильніші й слабші: на них (це стосується всіх поетових збірок) тривко стоїть знак якості. І йому можна вірити.

Богдана Матіяш

і які вже замислюються або про еміграцію, або про «Україну по Збруч».

Прикметами України, що стає Карлові-Йозефу другою батьківщиною, є «гидка пересолоджена кава», «кисле місцеве пиво», «відверто нездорова залізнична їжа, і глевкий хліб, <...> і вже добряче перекошені обличчя та різкуваті рухи буфетних відвідувачів, і об-

Paul Celan

Ilana Shmueli. Briefwechsel

Herausgegeben von Ilana Shmueli und Thomas Sparr

Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2004

Кожне опубліковане листування додає новий, часто несподіваний штрих до письменникових портрета й творів. Кожне нове осупління приватності ставить етичне запитання, на яке ніколи не буде відповіді. У контексті книжки, про яку мова, його пом'якшує присутність зацікавленої сторони: партнерка епістолярного діалогу з Паулем Целяном Ілана Шмуелі згодилася на публікацію. Шойно напередодні двома томами вийшло листування Пауля Целяна з дружиною Жізел Целян-Лестранж, котра була до того ж самотнім графіком і найпроникливішим ілюстратором його творів. У тих двох томах надруковано й вибірку листів Целяна до сина Ерика, названого, до речі, на честь Целянового приятеля Ерика Айнгорна.

Нова добірка містить 130 листів (57 Целянових, 73 від Ілани Шмуелі), а також 26 поетових віршів. Ілана Шмуелі була в Чернівцях Целяною приятелькою, після тривалої розлуки вони знову зустрілися й між ними виникла духовна близькість, якість інше кохання, яке спалахує між дорослими людьми, коли їхня нова зустріч розбуркує давні спогади та симпатії.

Ця епістолярія має велику пізнавальну силу для целянознавства. Одночасно з листуванням з Іляною Шмуелі Целян вів чимало іншої кореспонденції, зокрема з видавцем своїх віршів Зигфридом Унзельдом. У кількох листах до Ілани Шмуелі Целян згадує нову книжку віршів, яку хоче назвати «Sinneinwärts» («Назустріч смислу»). Книжка з'явиться вже після смерті автора під іншою назвою «Lichtzwang» («Диктат світла»). Листи № 9, 27, 34 ілюструють поетові пошуки та сумніви щодо назви. Бачимо, якою цінною йому була думка співрозмовниці, і довідуємося, хто й чому відрядив його від первісної назви. Того самого дня, яким датовано 27 лист до Ілани Шмуелі, Целян пише до видавця у Франкфурт-на-Майні: «Мене тішить, що нова назва вам сподобалася, але я ще не цілком переконаний, та й друзі мої – небезпідставно – відряджують: одним здається, що «Sinneinwärts» нагадує Рильке, іншим – і цей аргумент не так легко спростувати – назва скидається на коментар змісту».

Тимофій Гаврилів

тягнуті лосинами стегна крикливих відвідувачок».

Особливість місії подорожнього полягає ще й у тому, що, окрім знайомих такому типові персонажів ролей іноземця-дурника, німого пришепелка-чужинця, він отримує шанс саморефлексії без осміювання та профанації наслідків цього процесу. Його змальовують не лише ззовні оцінки супутників, а й власний голос. Інакше кажучи, Карл-Йозеф уже й не зовсім чужий, хоча сам оцінює себе поки що саме так. «Шлях чужинця сповнений небезпек і випробувань, але немає нічого солодшого понад відчуття вживання в Чуже. Одного разу до тебе доходить, що ти без перебільшення міг би тут жити». До долі Карла-Йозефа можна прикласти переінакшене сквородинське: екзотика його ловила і спіймала. Спіймала на один із тих гачків, яких інколи готує самотнім чужинцям інша країна:

...Сексапільні дівчатка ніби за чийсь режисерським помахом одалісково закрутилися навколо популярного віденського фотографа, принагідно-випадково отираючись об нього напруженими сідницями. Карлу-Йозефу знову почало подобатися в цій теплій країні.

Тема «вічної жіночости», що зненацька злупала фотографа в особі перекладачки Роми Воронич (на відміну від екзальтованого партнера, значно тверезішої у ставленні до цієї пригоди, яка врешті коштувала Карлові життя), схиляє до, можливо, ризикованих паралелей, на які провокує почасти перший розділ роману, майже передмова, надрукована, до речі, окремо й задалегідь, і тому попередньо її можна було сприйняти як самостійний фрагмент. Він складається з історії звикання Карла-Йозефа до України, закоханості, викладеної переважно уривками з його листування, та оповідачевих коментарів.

Виникає проблема самого мотиву листування, писання подорожніх нотаток, дещо архаїчного для сучасних реалій. Що спричиняє потребу знайти витоки цього мотиву, так би мовити, протосюжет, що хоча б збігом декількох обставин давав нам право на порівняння. Підказку, де шукати прототипів, дає сам автор, зауважуючи, що листи пана Цумбруннена нагадували адресатам писання отих нескінченних Роланів і Рильке (додамо від себе – Жидів та Фейхтвангерів, бо вони краще надаються до пострадянської дійсності).

Та ми зупинимося на постаті ще одного мандрівника, Вальтера Беньяміна, чий «Московський щоденник» зими 1926–1927 років від моменту його оприлюднення в 1980 році зайняв місце у вервечці так званих «подорожей до СРСР». Згадаємо не для пошуку паралелей, а для виявлення спорідненості не так між реальним збирачем іграшок, цитат і книжок – Беньяміном, та персонажем роману, збирачем фотовражень Карлом-Йозефом Цумбрунненом, а між СРСР кінця 20-х років та Україною останніх років ХХ століття. Зауважимо до того ж, що адресати Цумбрунненових листів умовніші за читачів Беньямінового щоденника, хоча хто гарантує, що через скількись-там років не з'являться «Листи з України» за підписом Карла-Йозефа Цумбруннена?

Оповідача «Московського щоденника», якщо поставитися до цього тексту як до художнього твору (це досить звична ситуація для збайдужілого до сакральності понять приватного лі-

тературознавства), та персонажа Андруховичевого роману єднають найменні два мотиви. По-перше, це тема довгого, наполегливого й урешті невдалого вживання в чуже середовище. Процес триває не без казусів, і його супроводжують постійні складнощі побутового й особистого характеру. Текст «Дванадцяти обручів» рясніє незрозумілими героєві словами, яких уживають місцеві мешканці. Переважно це російські або кальковані з російської мови фрази, що наголошують передусім постколоніальний характер масової свідомості: цитати масових пісень, рядки російськомовної анкети: «род занятій», «цель приезда», речові символи, як-от цигарки «Ватра»; реалії нового часу: «державницька постать», «ми старі карпатські пластуни» (до чого тут рептилії, не розуміє наш герой), непереможний «апельсин» (зловтішається Карл, бо його кохана Рома запевняла, що цей овоч зветься українською «помаранч»). А зі зрозумілих подій та звичаїв, що нав'язливо супроводжують Карла, – зазвичай постійна пиятика, яка, на диво, його не дратує, а навіть породжує глибокодумні пасажи. (Здається, гору над персонажем тут знову бере автор-ідеолог.)

Моменти найглибинніших емоційних зрушень, коли торкається зненацька горілчано-теплої істини, значно важливіші від офіційно-ділового посліху та замкнутої фальшивої чемності, під якими лише порожнеча і взаємна байдужість,

– запевняє своїх мовчазних реципієнтів Карл. Він узагалі перебирає на себе місію туристичного агента для тих, хто бажає нарешті зрозуміти «таємницю української душі». Хоча й дорікає інколи, що

змушений провалюватись все глибше в цей трагікомічний антураж, у що цинічну безвихідь – і вірити, що насправді вони є нащадками давніх єгиптян та етрусків, чому доказом їхні національні барви та календарні обряди.

У «Московському щоденнику» Беньямін, своєю чергою, зауважував атмосферу суцільної мігрени, нав'язливу гру в доміно та непереможний мотив «ремонтну», що для нього як і «Госплан», «Дом Герцена» і «столовая» пишуться кирилицею та виростають до окремих символів стану суспільства. Героям насправду так і не вдається вжитися ні в постколоніальну Україну, що скочувалася до тоталітаризму, ні в СРСР, який ставав дедалі потужніший. Середовище залишилося чужим, а подорожні – гостями.

По-друге, для них стають визначальними особисті мотиви. Якщо для Беньяміна інтимні переживання затьмарили політичні горизонти, то для Карла його робота в Україні є лише приводом зустрітися з українською коханкою. Для Беньяміна Москва стає лабіринтом, у якому герой-оповідач намагається повернути не тільки втрачене кохання, а й стратегію життя, пошуки якої безпосередньо з ним пов'язані. В щоденнику зрідка зафіксовано моменти потепління стосунків, та назагал усе складається погано, безнадійно й невизначено. Чужинець виявляється непотрібний. У безнадійність і невизначеність забарвлено й останній етап стосунків Роми Воронич та Карла, який через наївність заплутався в інших аксіологічних координатах: для нього

лабіринтом без виходу стали Карпати й «забегаловка», поблизу якої «в дупель угиканий» (ще один магічний вислів) герой знаходить свою загибель.

Беньямінова подорож до Москви, як відомо, завершилася менш трагічно, хоча її провальний характер, безумовно, обмежив філософові життєві орбіти, які від часу його повернення на Захід і до самогубства постійно перетиналися з небезпекою загибелі в нацистському концтаборі. Щоправда, з огляду на долю більшості осіб із московського оточення Беньяміна, загибель у радянському концтаборі на кілька років раніше була більш ніж імовірною.

Врешті й Карл покидає чужину, бо вже після того, як його перетворено на Велику Дунайську Рибу, мандрівного фотографа теж чекає умовна подорож на Захід. Бо ж мерці переважно мандрують на захід, меланхолійно зауважує автор, відтворюючи маршрутом прощальної Карлової подорожі ландшафт своєї Європи, чи то пак прощальний еліпс свого імені над її зміщеним центром. Зберігаючи, як і автор, «рештки дунайського іdealізму», той, хто був Карлом-Йозефом, пролітає над незаптишною, пропахлою нафтою Трансильванією, Сербією, Воєводиною, мостами, які розбомбили натівці, Угорщиною та завершує своє повернення у Відні, звичайно, не поблизу музею мистецтв, а на Південному вокзалі, з його левами, бомжами та роздушеними бляшанками від пива. Мотив роздушених або ж ще не випитих бляшанок пива подибуємо, ясна річ, у Жадана – ще одного відкривача Європи. Його мало хвилює ота умовна реставрація дунайської єдності, оповитої в Андруховичевому тексті густим серпанком ностальгії за імперією Веселого Апокаліпсису на руїнах радянської імперії. Іншим символом єдності цієї малої, доступної нам у залишках забудови австрійських часів стають колійні станції зразка початку ХХ століття. Послугуючися словами Богуміла Грабала, автор висловлює готовість жити там, де ще збереглися ці символи «високої культури», напівзруйновані відбитки привабливої візії «Європи, яку ми втрачили», а тому, певно, важка праця переживання втрати й суму за нею триватиме довший час. Тільки не варто отожднювати себе з цим утраченим об'єктом, бо ризикуємо ідентифікувати себе з порожнечою.

Романне слово «Дванадцяти обручів» принципово відмовляється від спроб набути вагомості, тож триває культивована постмодерна незвичайна легкість, яка аж ніяк не залишає враження «великої літератури», та на це й не претендує. Юрій Андрухович не знімає своїх стилістичних масок, що, здається, вже приросли йому до обличчя, і тому погоджується з роллю фіксатора зужитих суспільних ментальних станів. Його тексти вже не вперше на декілька років відстають від сучасності, бо ж, замість зватися «великою літературою», ангажують себе в ній, проте не закріплюються в позачасовості літератури. Це, звісно, не зменшує культурної цінності реставраційного проекту, найвиразніше явленого саме в Андруховичевій творчості. Він до того ж залишається ледь не єдиним активним творчим намаганням вписати Україну в мітичну Європу, щоби, послугуючися словами Вальтера Беньяміна, «роздухати бодай в минулому іскру надії». □